

CONSTRUINT FUTURS POSTUTÒPICS DES DE LA INNOVACIÓ DEMOCRÀTICA

MIKEL GAZTAÑAGA CINTO

Investigador predoctoral
a l'Orkestra-Institut Basc de Competitivitat

Dels futurs moderns als futuribles postutòpics

El futur, que en la modernitat es va assumir com a garant de progrés, és avui percebut com una cosa terrible i amenaçadora. Ja no hi resideixen, com antigament, utopies i promeses afavorides pels grans relats com el progrés liberal o el socialisme, sinó catàstrofes com el canvi climàtic, les intel·ligències artificials descontrolades, els nous feixismes, les guerres entre grans potències o les pandèmies. La percepció de viure en un món cada cop més interconnectat, ràpid i canviant, on emergeixen tecnologies que rivalitzen amb l'ésser humà en capacitats i intel·ligència, i on la intervenció conscient en la realitat es veu desbordada permanentment per les circumstàncies, genera en els ciutadans de les democràcies liberals sensacions de descontrol, incertesa i impotència. D'altra banda, l'individu, històricament integrat en grans cossos socials que el feien particip de la vida pública com a col·lectiu, és avui un subjecte anònim en un món d'enormes dimensions, però que sentint-se plenament sobirà –empoderat per les tecnologies digitals– reclama atenció personalitzada i immediata. Mentrestant, les institucions democràtiques estan ancorades en estructures i procediments de govern que aquesta realitat globalitzada ha convertit en obsoletes i insuficients davant de les exigències d'aquesta nova era. És en aquest context en què s'ha de situar la consolidació de mentalitats conspiranoiques, distòpiques, nihilistes, curterministes i autoritàries.

En aquest sentit, una de les tasques més urgents de les societats democràtiques és la construcció d'horitzons desitjables que funcionin com a antídoto a les narratives populistes i apocalíptiques, que fan ús dels grans altaveus mediàtics. Però no es tracta de construir un futur conceptual ideal, utòpic, per després començar a concretar-ne la realització. Una de les lliçons del segle xx és que el format de futurologia de la modernitat és una arma de doble tall. Un futur categòric, gloriós, lineal, de trens de la història, d'avenços imparables també és un futur d'enemics, de traïdors, de sabotejadors del progrés. En definitiva, un esquema simple que no s'assembla a la complexitat de les realitats humanes i que tendeix a fer justament el contrari: intentar assimilar les realitats humanes als marcs conceptuals esquemàtics. Avui, a les tres humiliacions de Freud –la cosmològica, la biològica i la psicològica– caldria afegir-hi una quarta: la humiliació politicotècnica de no poder controlar el futur com a humanitat. Per això, la construcció de futurs desitjables avui exigeix partir d'unes premisses postutòpiques que integrin les limitacions de l'acció humana, la dimensió de responsabilitat lligada a l'exercici democràtic i la pluralitat de la realitat. Aquest punt de partida, a priori més precari que altres èpoques històriques, en què la imaginació del futur estava monopolitzada per una església o un determinat corrent filosòfic, també obre múltiples possibilitats per a la democratització de la construcció de futurs.

Construir futurs des de la innovació democràtica

En concordança amb la idea que el futur és un espai obert a múltiples possibilitats, darrerament –i molt més arran de la pandèmia–, s’han popularitzat eines com la prospectiva o el disseny d’escenaris. La incertesa generalitzada, les intervencions militars que desestabilitzen mercats globals com el de l’energia, les disruptcions en les cadenes de subministrament durant la pandèmia o el progrés de certes tecnologies com la Intel·ligència Artificial, obliguen cada cop més governs, institucions internacionals, empreses o *think tanks* a preocupar-se seriosament pel futur. Tot i així, la majoria de les aproximacions al futur es fan des de la individualitat de cada actor social. És a dir, aquests actors intenten captar els riscos, les oportunitats i les tendències del sector, del món o de la regió de manera aïllada, individual. Això és previsible, ja que cadascú tendeix a pensar el món des del seu lloc, o s’hi posiciona per defensar els seus interessos particulars. No obstant això, a l’hora d’imaginar o construir el futur de la societat global, s’haurien de fomentar exercicis de caràcter més ampli i col·laboratiu. I és que el futur no és una agregació de futurs particulars, sinó el fruit de la interacció de múltiples pràctiques, patrons o lògiques individuals. En aquest sentit, en una societat democràtica, la construcció de futurs justos i equitatius s’hauria de desenvolupar de manera més interactiva entre diverses parts interessades i implicades.

Tot i que encara predominen aproximacions individuals al futur, ja són moltes les institucions que experimenten amb formes més col·laboratives de prospectiva,

deconstrucció de visions o de disseny de futurs. Per exemple, la ciutat d’Istanbul, amb *Istanbul 2050 Vision*, o la Comunitat Autònoma del País Basc, amb *Euskadi 2040*, intenten construir una visió de futur en què participen múltiples actors socials, com ara diferents nivells de l’administració pública, empreses, *think tanks*, iniciatives ciutadanes o associacions de la societat civil. La virtut d’aquestes iniciatives és que, més enllà de recollir diversos punts de vista, mitjançant una visió més plural i democràtica, també ofereixen la possibilitat d’anar construint agendes compartides entre els participants.

En aquest sentit, les construccions de futur que es basen en lògiques més col·laboratives permeten alinear visions i agendes, alhora que es generen relacions de confiança i marcs per a la cooperació futura. A més, la construcció d’aquesta visió tendeix a anar més enllà de la simple reflexió estratègica, ja que es fan passes perquè el coneixement generat tingui una natura més factible, és a dir, amb més possibilitats d’incidir en la realitat futura.

Per la seva legitimitat democràtica i la seva capacitat de lideratge, els governs poden

ser els que facilitin espais perquè es donin aquests experiments col·laboratius de construcció de visions i estratègies futures. Gràcies a ells, es podrien impulsar el diàleg entre actors socials, les reflexions compartides, l’anàlisi d’informes quantitius o la intervenció d’experts. Però també es podrien promoure pràctiques més creatives, com la imaginació de futurs desitjables amb la participació de la ciutadania en primer terme. Aquestes pràctiques, encara en fase d’experimentació, poden generar capacitats col·lectives per respondre creativament a reptes tan urgents com el canvi climàtic, les

El futur no és una agregació de futurs particulars, sinó el fruit de la interacció de múltiples pràctiques, patrons o lògiques individuals

desigualtats socials, l'envelliment de la població, el problema de l'habitatge o el manteniment dels estats del benestar. En aquest sentit, el pessimisme, la desconfiança en les institucions o la por cap al futur no es combatrien des de la reactivació de les utopies passades o des d'una projecció utòpica en el passat –allò que Zygmunt Bauman va anomenar retrotopia–, sinó des de la innovació democràtica.

L'articulació de futurs, des de la innovació democràtica, des de nombrosos punts de vista i interessos, en agendes compartides amb l'objectiu de construir un destí desitjable, segurament no tindrà la nitidesa que al seu dia van tenir les utopies modernes, però serà sens dubte el més real i inclúsiu possible. Més que no pas centrar-se en una arquitectura conceptual brillant, en què la lògica argumentativa dibuixarà una coherència implacable, s'haurà de posar l'accent en el diàleg, en la gestió de conflictes, en la creació de llenguatges compartits o en l'empatia. En comptes d'oferir solucions finals, es generaran avenços progressius parcials. Les pràctiques col·laboratives reflectiran la realitat contradictòria d'un món plural i cada cop més complex, on cap actor, per més poderós i influent que sigui, serà capaç de respondre als reptes del segle XXI en

solitari ni dibuixar un full de ruta de caràcter inclúsiu.

Les societats democràtiques estan avui immerses en canvis profunds i han de respondre a una sèrie de reptes nous i molt complexos. Aquest context genera sensacions de perplexitat, angoixa i por en grans sectors de la població i alimenta el desig de solucions de natura autoritària o populista. D'altra banda, moltes organitzacions tenen cada vegada més la necessitat d'utilitzar eines com la prospectiva o el disseny d'escenaris, amb l'objectiu d'anticipar-se a tendències, riscos i oportunitats que emergeixen en aquest món globalitzat. Aquestes eines, que normalment s'utilitzen de manera individual, no són suficients si es pretén revitalitzar la democràcia generant visions de futur constructives. De fet, es creu que la solució no rau a tornar a les velles utopies modernes, sinó a possibilitar espais perquè els actors socials, juntament amb els diferents nivells de govern i la ciutadania, treballin conjuntament en el disseny de futurs desitjables i agendes compartides. Tot això perquè a poc a poc es vagi construint un futur que, per imperfecte que sigui, es basi en els límits de l'acció humana i respongui a les exigències plurals de les nostres societats democràtiques.

